

УДК 81'373.612.2

МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ «БРАТЯ» В РОСІЙСЬКОМУ МАС-МЕДІА ДИСКУРСІ**Диба Г.Ю., аспірант**
кафедри прикладної лінгвістики*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

У статті розкриваються особливості мовної концептуалізації російсько-українських відносин на матеріалі текстів російських мас-медіа. Аналіз текстів відповідної тематики дав змогу виділити такі метафоричні моделі, що вживаються в описі російсько-українських відносин: 1) «братя»; 2) «соседи»; 3) «партнёры»; 4) «друзья»; 5) «супруги». Увагу сконцентровано на розгляді моделі «братя». Цю метафоричну модель ми розглядаємо як частину більш складної системи концептуальних структур, що представлені у фреймі СЕМЬЯ, який практично повністю вербалізований у текстах, присвячених російсько-українським відносинам у російському мас-медіа дискурсі. Разом із цим у результаті аналізу вдалося виявити деякі особливості функціонування цієї моделі: 1) метафора «братя» виявляє тенденцію до зміни аксіологічного вектора (карнавалізація), що, у свою чергу, свідчить про її важливе місце в системі метафоричного моделювання російської мовної свідомості; 2) ціннісна парадигма родинності піддається «ідеологічній корекції»; 3) амбівалентність метафоричних моделей («братя»/«партнёры») свідчить про суперечливі установки суб'єкта оцінювання в російському мас-медіа дискурсі.

Ключові слова: метафорична модель, концептуалізація, фрейм, слот, мас-медіа дискурс.

В статье раскрываются особенности языковой концептуализации российско-украинских отношений на материале текстов российских масс-медиа. Анализ текстов соответствующей тематики позволил выделить следующие метафорические модели, употребляемые в описании российско-украинских отношений: 1) «братья»; 2) «соседи»; 3) «партнёры»; 4) «друзья»; 5) «супруги». Внимание сконцентрировано на рассмотрении модели «братья». Данная метафорическая модель рассматривается как часть более сложной системы концептуальных структур, представленных во фрейме СЕМЬЯ, который практически полностью вербализован в текстах, посвященных российско-украинским отношениям в рассматриваемом дискурсе. Наряду с этим в результате анализа удалось выявить некоторые особенности функционирования данной модели: 1) метафора «братья» обнаруживает тенденцию смены аксиологического вектора (карнаваллизация), что, в свою очередь, свидетельствует о ее важном месте в системе метафорического моделирования российского языкового сознания; 2) ценностная парадигма родства подвергается «идеологической коррекции»; 3) амбивалентность метафорических моделей («братья»/«партнёры») свидетельствуют о противоречивых установках субъекта оценки в российском масс-медиа дискурсе.

Ключевые слова: метафорическая модель, концептуализация, фрейм, слот, масс-медиа дискурс.

Diba A.Yu. METAPHORICAL MODEL “BROTHER” IN THE RUSSIAN MEDIA DISCOURSE

The article describes the features of the linguistic conceptualization of russian-ukrainian relations on the material of russian mass-media texts. The analysis of texts on relevant topics made it possible to identify the following metaphorical models that are used in the description of the russian-ukrainian relations: 1) “brothers”; 2) “neighbours”; 3) “partners”; 4) “friends”; 5) “spouses”. In this article we focus on the consideration of the model “brothers”. This metaphorical model is considered as part of a complex system of conceptual frameworks presented in a frame FAMILY, which is almost completely verbalized in texts devoted to the russian-ukrainian relations in this discourse. In addition, as a result of the analysis, it was possible to identify some of the peculiarities of this model: 1) a metaphor “brothers” tends the change of axiological vector (carnivalization), which in turn indicates its important place in the system of metaphorical simulation of the russian language consciousness; 2) value paradigms relationship undergoes an “ideological correction”; 3) ambivalence metaphorical models (“brothers”/“partners”) indicate conflicting installations subject assessment in the russian mass media discourse.

Key words: metaphorical model conceptualization, frame, slot, media discourse.

Постановка проблеми. Політична метафорологія, що сформувалася на межі політичної лінгвістики й метафорології, є одним із перспективних напрямів досліджень сучасної когнітивістики [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [5], що вже стала класичною, розглядає метафоризацію як універсальний спосіб, за допомогою якого в процесі пізнання відбувається рух від конкретного знання, заснованого, зокрема, на

тілесному досвіді людини, до більш віддалених і одночасно менш ясних сфер фізичного, ментального й соціального досвіду.

На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, когнітивні схеми, які стоять за концептуальною метафорою (ідеалізовані концептуальні схеми й вербалізовані фрейми), не тільки структурують і розширюють знання про світ, а й впливають на поведінку людини, тобто визначають характер і напрям наших дій.

Сьогодні, в період особливо напруженої, кризової суспільно-політичної ситуації, коли

вкрай важливими є проблеми налагодження відносин, дослідження в галузі метафорики не втратили своєї актуальності й практичної спрямованості, а, навпаки, стають усе більш затребуваними. Особливо це стосується політичного мас-медіа дискурсу, який і став об'єктом аналізу в роботі.

Постановка завдання. Мета дослідження – виявити особливості мовної концептуалізації російсько-українських відносин на матеріалі текстів російських мас-медіа.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз текстів відповідної тематики дав змогу виділити такі метафоричні моделі, що вживаються в описі російсько-українських відносин: 1) «братья»; 2) «соседи»; 3) «партнёры»; 4) «друзья»; 5) «супруги». У статті ми сконцентруємо увагу на розгляді моделі «братья».

Метафора «братья» функціонує в текстах російських мас-медіа не ізольовано. Вона є частиною більш складної системи концептуальних структур, представлених у фреймі СЕМЬЯ, який практично повністю (за

винятком слоту «свекровь, невестка тощо») вербалізований у текстах, присвячених російсько-українським відносинам у дискурсі, що розглядається. Ця фреймова структура виглядає так (табл. 1).

Отже, розглянемо більш докладно слот «братья и сёстры» у складі фрейму СЕМЬЯ.

Слот 4. Братья и сёстры (відносини між представниками II покоління).

Росіяни й українці можуть метафорично позначатися як братья і сестры, тобто діти однієї матері. Братські відносини можуть існувати між державами, суспільством і державою, а також між іншими суб'єктами політичної діяльності.

«Очередной выбор для Украины: рвануть навстречу Европе или в «**братские**» объятия России?» (2013 р.).

«Вспомнить главные источники конфликтов между Россией и Украиной, чтобы понять, почему два государства так и не научились жить действительно «**по-братски**»» (2015 р.).

Опять же необходимо быть реалистами. Все «**братские**» чувства между странами,

Таблица 1

ФРЕЙМ «СЕМЬЯ»						
Субфрейм «Кровное родство»				Субфрейм «Родство по супружеству»		
Слот 1 «Семья в целом»	Слот 2 «Родители»	Слот 3 Дети»	Слот 4 «Братья и сёстры»	Слот 1 «Жених и невеста»	Слот 2 «Муж и жена»	Слот 3 «Свекровь, невестка и др.»

Таблица 2

Період	Приклад
Радянський період	«Украина – это замечательная страна с нашими родными жителями – сёстрами и братьями... » (1989 р.)
Період обговорення ймовірності вступу України в Митний союз	«... в конечном итоге эта необъяснимая колористика заставляет вспомнить о национальных цветах бывших родственников , а ныне просто соседей – украинцев» (2012 р.). «Нам не нужны братские чувства , нам нужны прочные экономические и политические могучие пути, чтобы удерживали» (2013 р.). «Распад Советского Союза превратил границу между поистине братскими народами в линию размежевания» (2013 р.). «Я не понимаю, зачем Евразийскому Союзу нужен Янукович, почему мы должны принимать этого человека и его режим в свои братские объятия? » (2013 р.)
Період обговорення перспектив України підписати договір про асоціацію з Європейським Союзом	«Неожиданный и мало освещённый визит президента Украины Виктора Януковича в минувшую субботу в Москву многие эксперты связывают с сомнениями лидера братской страны по поводу перспектив подписания договора об ассоциации с ЕС, которое может состояться 28 ноября в Вильнюсе» (2013 р.). «Можно ли сорваться и проиграть? Разгадывая хитрый трюк России, ЕС снимает все нехорошие условия, и Янукович торжественно въезжает в Вильнюс, оставляя Россию с носом? Допустим, но что мы теряем в таком случае – выпускаем из братских объятий человека, который один раз уже предал нас и обязательно сделает это повторно, как только представится минимальная для этого возможность. Симпатии народа Украины – сомневаюсь, что они пребудут с нами, если мы будем с Януковичем» (2013 р.)

когда кто-то кому-то был должен, прошли еще в начале 90-х годов. Дальше – начались чисто прагматичные отношения (2013).

Метафорично «сімейними» можуть бути названі відносини, які пов'язують людей із близькими політичними поглядами, захоплених однією ідеєю, членів одного колективу.

«С НТВ примерно такая же история. Те, кто остался там, – **братья и сестры**» (2013 р.).

У цьому слоті вербалізована метафора «сестра» в системі концептуалізації російсько-українських відносин.

«А что касается старшей **сестры** (России – прим. авт.) – у неї сейчас есть какие-то ходы для того, чтобы набирать сейчас очки в свою пользу? И относительно всех живущих вокруг, – чтобы её перестали считать тираном и деспотом, и чтобы с младшей **сестрой** (Украиной – прим. авт.) в итоге разобраться» (2014 р.).

«По сути, две страны с XVII века существовали в теснейшей близости, бок о бок, **по-сестрински**» (2015 р.).

Зарубіжні й вітчизняні дослідники політичної метафори відзначають, що існує залежність між частотністю метафор і громадськими кризами, поворотними, значущими моментами суспільно-політичного життя. Подібні факти підтверджують тезу про важливу роль метафори як засобу впливу на процес прийняття рішень та інструмента подолання проблемних ситуацій у політичному дискурсі [2; 7].

Так, метафора «братья» в російському мас-медіа дискурсі активно використовувалася для номінації відносин з Україною в період СРСР, а також у період обговорення ймовірності вступу України в Митний союз із Росією та в період обговорення перспектив України підписати договір про асоціацію з Європейським Союзом.

У радянський період ідеологічна метафорична модель «братства» всіх республік упродовжувалася офіційним дискурсом у мовну свідомість.

Стійкими стали словосполучення *братские республики, братские народы, города-побратимы* тощо. Пор.: *брат*, а, м. 1. перен. *Старший брат*. Патет. или ирон. О русском народе по отношению к другим народам СССР. *Почему именно русский? Потому что это язык старшего брата и самого верного друга всех народов СССР – русского народа* [6]. Цінність родинності, втілена в метафорах сімейного зв'язку, давала змогу формувати у свідомості радянських людей несуперечливе

уявлення про суспільство без акцентування національних відмінностей.

Метафори родинності давали можливість примирити уявлення *о русском языке как родном* для всіх народів СРСР (для цього було введено поняття *второй родной язык*). Отже, цінність родинності органічно вписувалась у загальну систему метафоричних понять епохи Н.С. Хрущова та Л.І. Брежнєва [8].

Сучасний російський дискурс мас-медіа має справжній арсенал метафор для мовної концептуалізації російсько-українських відносин. Рівень активності їх уживання залежить від конкретного політичного завдання, що виконує влада в той чи інший момент часу. Наприклад, у тих текстах, де йдеться про побудову взаємовигідних відносин України та Росії, збільшується частота вживання метафори «братья» (українці й росіяни – «братские народы»).

«*Даже на монументальных сооружениях – памятниках и стелах, еще недавно свидетельствующих о «вечной дружбе братских народов», выросших в одной семье под названием СССР»* (2016 р.).

Брати, згідно зі слов'янськими сімейними традиціями, повинні допомагати один одному, жертвувати собою заради брата тощо. Поняття «братство» є складовою частиною значущого в російській мовній свідомості ціннісного макроконцепта РОД [8].

«*Моя позиция такова: Россия готова развивать многогранные уважительные отношения с **братской** Украиной. Взаимовыгодные и эффективные...*», – заявив глава російського уряду Дмитро Медведєв (2014 р.).

Звернемо увагу на те, що в цьому висловлюванні ціннісні орієнтири автора суперечать один одному. Братські відносини не передбачають взаємовигідність і ефективність. Подібні характеристики визначають партнерські відносини.

«*Нас – россиян – вполне устраивает весьма абстрактное и приблизительное понимание, что **братские республики по-братски** что-то там через таможеню возьят*» (2013 р.).

«*Под разговоры о **братстве** и единстве русских и украинцев, о нерушимой дружбе, сотрудничестве и **партнерстве** России и Украины произошла радикальная и необратимая трансформация самой сущности украинства*» (2015 р.).

Для текстів, які відображають важливість установлення конкретних економічних відносин між Україною та Росією, більш харак-

терно вживання іншої метафори – «партнёры», її пріоритетна позиція.

«России нужна сильная и стабильная Украина. Предсказуемый и экономически состоятельный партнёр. А не бедный родственник, вечно стоящий с протянутой рукой. Обо всём этом вчера было сказано новым украинским правителям», – додав прем'єр-міністр Росії (2014 р.).

Ми спостерігаємо співіснування двох метафоричних моделей, які можуть уживатися в одному часовому відрізку, навіть в одних і тих самих текстах, але виконують різні комунікативні завдання.

Отже, ціннісна амбівалентність метафоричних моделей свідчить про суперечливі установки суб'єкта оцінювання в російському мас-медіа дискурсі. Братські відносини, родинність припускають взаємодопомогу, безкорисливість і навіть жертвовність у відносинах, співчуття. Формування партнерських відносин засноване на взаємовигоді, жорсткому економічному розрахунку [8], тобто саме на тому, що виключає «братские» відносини.

Окремої уваги вимагає таке явище, як карнавалізація, характерне для текстів російського мас-медіа дискурсу. Як відомо, сьогодні в центрі концепції карнавалізації – ідея про «інверсії двоїчних протиставлень», тобто перевертання смислу бінарних опозицій.

У монографії С.Г. Воркачев розглядає карнавалізацію як різновид варіативності концептів поряд із дискурсивною, онтологічною та гендерною. «Можна вважати, що «сміхове ставлення» до концептів є значною мірою їх зануренням у контекст свого роду «карнавалізації» – тимчасового ціннісного звернення, коли вища стає нижчою і навпаки» [3].

«– Скажите украинцы, русские вам братья или друзья?»

Конечно, братья! Друзья бы так не поступили...»

«Но теперь они будут ненавидеть нас ещё больше, ибо часть подарков мы уже забрали обратно (зачем же оставлять врагу то, что предназначалось брату?), а часть непременно вынуждены будем отобрать в дальнейшем» (2015 р.).

Можливо, «карнавальне» перевертання традиційних цінностей родинності було викликано переглядом її значущості й уведенням у суспільну свідомість нових ціннісних орієнтирів партнерства. Цілеспрямований вплив на зміну цінностей мовної свідомості – дуже складне завдання, тоді як стихійні процеси,

що відбуваються з опорою на вже наявні в арсеналі аксіокатегорії свідомості й втілені в неасертивній семантиці мовних одиниць, відображають не стільки зміну, скільки «ідеологічну корекцію» ціннісної парадигми [8].

Субфрейм «Кровное родство», в який входить модель, що ми розглядаємо, дає змогу передусім метафорично висловити особливу «духовну близькість», прихильність, успадкування якихось властивостей. У сучасній політичній мові відповідні концепти можуть набувати негативного забарвлення, їх використання характерно й для іронічних контекстів. Відбувається зміна аксіологічного вектора.

«Про «братских» белорусов и украинцев вообще говорить не хочется...» (2012 р.).

«Все это уже привело к тому, что сегодня «старший» и «младший» братья, забыв про кровное родство и отбросив дипломатический этикет, все громче обвиняют друг друга в неполноценности и плохой наследственности» (2016).

Водночас у 2015–2016 рр. у текстах російських мас-медіа все частіше поряд із метафорою «братья» вживається лексика вороженчі.

«Эти убогие невежды также верили, что по-прежнему имеют дело с самым «братским» народом и самой «дружеской» страной» (2015 р.).

«Цена потери для нас – неминуемая война с бывшим братом» (2015 р.).

«Для того чтобы противостоять информационным атакам на Украину «старшего» брата, который также не молчит, даже были созданы дополнительные государственные структуры» (2016).

Як було зазначено вище, найбільш близькі стосунки в російському політичному дискурсі часто позначаються як *братские*. Менш близькі стосунки можуть позначатися як *отдаленное родство* (по бічній лінії тощо).

«Ассоциировать себя Украина, видимо, желает с Европой, а не с «братским» народом. Слово «братский» здесь, конечно, в кавычках. Один народ или не один – спорить можно долго, и это будет не совсем правильно. Конечно, это два разных народа, да, это две уникальные культуры, но как плотно они проросли друг в друга» (2013 р.).

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз текстів російських мас-медіа дає змогу зробити такі висновки: 1) метафора «братья» вербалізує фрейм СЕМЬЯ, який практично повністю відображений у концептуалізації російсько-українських відносин у дискурсі,

що ми розглядаємо; 2) ця метафора виявляє тенденцію до зміни аксіологічного вектора (карнавалізація), що, у свою чергу, свідчить про її важливе місце в системі метафоричного моделювання російської мовної свідомості; 3) ціннісна парадигма родинності піддається «ідеологічній корекції»; 4) амбівалентність метафоричних моделей («брати»/«партнери») свідчить про суперечливі установки суб'єкта оцінювання в російському мас-медіа дискурсі: те, що є цінністю в один період, стає об'єктом висміювання в інший період, відбувається так зване перевертання цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Будаев Э.В. Политическая метафорология: ракурсы сопоставительного анализа / Э.В. Будаев // Политическая лингвистика. – 2010. – № 1 (31). – С. 9–23.
2. Будаев Э.В. Метафора в политической коммуникации / Э.В. Будаев, А.П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 352 с.
3. Воркачѳ С.Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов / С.Г. Воркачѳ. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 213 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живѳм / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
6. Мокиенко В.М. Толковый словарь языка Совдепии / В.М. Мокиенко, Т.Г. Никитина. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.
7. Яворська Г. Непевний об'єкт бажання: Європа в українському політичному дискурсі : [монографія] / Г. Яворська, О. Богомолов. – К. : ВД Дм. Бураго, 2010. – 132 с.
8. Яроцкая Г.С. Аксиогенез экономического сознания в русской лингвокультуре : [монография] / Г.С. Яроцкая. – Одесса : Одесский нац. ун-т имени И.И. Мечникова, 2013. – 551 с.